

ПОЧАЇВСЬКИЙ МОНАСТІР НАПЕРЕДОДНІ ПЕРЕХОДУ В ЮРИСДИКЦІЮ МОСКОВСЬКОЇ ПАТРІАРХІЇ (1651–1686 рр.)

Булига О. С.

директор, КЗ «Рівненський обласний краєзнавчий музей» РОР

Держави, у складі яких перебували етнічні українські землі, закономірно намагались поширити на підвладній їм території вплив того конфесійного центру, на який вони орієнтувались. Річ Посполита та Росія, католицький Рим та православна Москва вбачали свої стратегічні інтереси в контролі над українським суспільством, яке було позбавлене власної національно-церковної опори. Найбільш відчутно реагували на зміну державного підпорядкування й відповідної церковної орієнтації ті специфічні інституції, що набули розвитку саме в структурі православ'я та католицизму, – монастирі. Їх функціонування органічно вплетене в найрізноманітніші галузі не лише церковного, але й суспільного розвитку.

Постання Почаївської обители (1597 р.) було відповіддю на появу Унійної Церкви. Почаївський монастир, заснований як православний, спирався на підтримку нащадків волинської шляхти, представники якої залишались носіями державотворчих устремлінь своїх руських предків. Тогочасне паралельне існуванню двох Київських митрополій – унійної та ортодоксальної проходило в атмосфері їхнього протистояння.

Перший Почаївський ігумен, який представляв Болгарську Православну Церкву, опирався на підтримку князя Василя-Костянтина Острозького та інших волинських шляхетських родин. Один з його наступників Йов Желізо, вбачав у московському цареві захисника православ'я в Речі Посполитій. Друга половина XVII ст. ознаменувалась причетністю Почаївської обители до подій Берестецької битви (1651 р.), коли монастир, згідно звернення ігумена Йова Желіза, отримує захист представника польської влади Єреми Вишневецького, від козаків Богдана Хмельницького [1]. Також в цей час українські козаки використовують Почаївський монастир, як місця сховку, після закінчення битви [2, с. 125]. Йов Желізо помирає 1651 р. Через вісім років Почаївського ігумена визнано святим Православної Церкви. Його нетлінні мощі стали третьою святинією обители. (іл. 1)

Відтинок 1651-1686 рр. є малодослідженим періодом історії Почаївського монастиря. Хоча одна з подій, його тогочасної історії стала важливою сторінкою не лише для чернечої братії, але й мешканців Волині та тих територій, які перебували в орбіті впливу обители. За монастирським переказом, 1675 р., під час так званої Збарзької війни, в якій зіткнулись територіальні інтереси Речі Посполитої та Османської Порти, над Почаївською горою відбулось з'явлення Богородиці, яка захистила своїм омофором святе місце від ворогів. Під час штурму Почаївського монастиря турецьким військом, разом із Пресвятою Дівою Марією захищав обитель і святий Йов.

За відсутністю про цей факт писемних джерел, дослідники допускають: «Подібне трактування події однаковою мірою задовольнило духовенство східного православного та греко-католицького обряду, що в різні часи володіло монастирем,

оскільки сприяло і без того високому реноме Почаївської Лаври в очах віруючого люду та численних прочан» [3, с. 49]. Вони вважають, що «облога монастиря з боку турецьких військ була локальною операцією, що істотно не впливала на перебіг події. Тому «бій місцевого значення» опинився поза увагою істориків, яких, природно, цікавили більш глобальні події» [3, с. 51]. П. Ричков справедливо наголошує, що хоча ця подія не увійшла до літопису війни, проте набула величезного значення для самого монастиря [4, с. 14]. (іл. 2)

Переказ про дивне врятування обителі ще більше привернув увагу прочан, палігримів, а також державних мужів до її святинь. У народі народилась думка про чудо 1675 р.:

*«Ой зійшла зоря вечорова,
Над Почаєвом стала.
Виступало турецьке військо,
Як та чорна хмара» [5].*

У цей час продовжується протистояння «нез'єднаних», які залишались вірні патріархам, (спочатку Константинопольському, а пізніше Московському) та «з'єднаних», вірних Папі Римському. 1686 р. Київська православна митрополія переходить від Константинопольської патріархії в юрисдикційну належність Московської. М. Грушевський вважає, що таким чином відбулось здійснення давнього плану, який виношувала Московія «з часів Хмельницького і тепер знову поставленого на чергу, – підпорядкування української церкви московському патріархату» [6, с. 227]. На думку В. Ластовського, зміна юрисдикційного підпорядкування призвела до наступного поступового входження Київської митрополії до правового поля російської держави [7, с. 382].

Надалі функціонування Почаївського монастиря в юрисдикції Православної Церкви, визначається умовами Вічного миру (1686 р.), укладеного між Московією та Річчю Посполитою 6 травня 1686 р. у Москві про розділ Гетьманщини. Статті цього договору гарантували вільне віросповідання православним, які проживали в Польщі [8]. (іл. 3)

Відсутність державного утворення українців, закономірно призвело до впливу та відстоювання своїх інтересів на українських теренах їхніх сусідів – поляків та московитів. Робилось це ними через підтримку Церков, які підпорядковувались відповідним церковним центрам.

Хоча Почаївська обитель залишається в Речі Посполитій, проте, як складова православної Луцько-Острозької єпархії, перебуває в складі Київської митрополічної області на правах закордонної. Її роль в Київській митрополії була досить впливовою. Про це свідчить участь Почаївського ігумена, в супроводі Київського митрополита Гедеона, до Москви (жовтень 1685 р.), у зв'язку з присягою на послушество Московському патріархові [9, с. 150].

Політична слабкість козацтва, яке змінило у XVII ст. шляхетські родини на владному олімпі представників руського етносу, призвело до втрати Київською православною митрополією єднання зі своєю матір'ю-Церквою – Константинопольською патріархією та її інкорпорацією до складу новоствореної Московської. Орієнтація

Почаївських ігуменів на підтримку Московського царства була викликана бажанням зберегти православну юрисдикцію монастиря. Унаслідок переходу 1686 р. Почаївської обителі, як складової Київської митрополії, в юрисдикційне підпорядкування Московської патріархії, серед монахів розпочинається відкрите протистояння прихильників Православної та Унійної Церков. Незгода рядових Почаївських ченців з відповідним станом, у якому опинилась їхня обитель, призвела до добровільного рішення про входження монастиря до складу Унійної Церкви. Втрата 1712 р. впливу Москви в правобережній Україні, прискорила це приєднання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Универсал Іеремии Корибута Вишневецкого, выданный игумену Іоану Железу 20 июня 1651 года на охранение Почаевского монастыря. 1670 года. 7 марта. Материалы по Истории Почаевской Лавры изданные Василием Левицким. Почаев, 1912. С. 182.
2. Свешніков І. Битва під Берестечком. Львів: «Слово», 1992. 304 с.
3. Могилевський В., Космолинська Н., Космолинський О. «Почаївське диво». Причини невдалої облоги турками Почаївського монастиря влітку 1675 р. Гіпотеза. Київська старовина, 1996. № 4-5. С. 4-66.
4. Ричков П., Луц В. Почаївська Свято-Успенська лавра. Київ: Техніка, 2000. 136 с.
5. Ой зійшла зоря (старовинний кант, XVII ст.). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=584g9sAh94Y>
6. 38. Грушевський М. Очерк истории украинского народа. Киев: «Льбидь», 1990. 400 с.
7. Ластовський В. Між суспільством і державою. Православна церква в Україні наприкінці XVII – у XVIII ст. в історії та історіографії. Київ: Фенікс: НКПІКЗ, 2008. 496 с.
8. Чухліб Т. В. Вічний мир 1686 р. Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В. НАН України. Інститут історії України. Київ: Наукова думка, 2003. 688 с.: іл. URL: https://www.history.org.ua/?termin=Vichnyj_myr_1686
9. Головащенко С. Православна церква у XVII столітті. Історія православної церкви в Україні: Збірка наукових праць. Київ, 1997. С. 93-157.

ПАРТИЗАНСЬКИЙ РУХ НА ВОЛИНІ У 1941-1953 рр.

Валько Л. М.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультет географії, історії та туризму
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»*

Лопачька Н. М.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії, завідувач кафедри історії
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янчука»*